

ישראל אלדד

מקומה של ההיסטוריה באמונת ישראל

תדפיס מתוך

חברה והסטוריה

משרד החינוך והתרבות
המחלקה לתרבות תורנית
ירושלים, תש"ם

מקומה של ההיסטוריה באמונת ישראל

עצם הניסוח הזה, "מקומה של ההיסטוריה באמונת ישראל" קובע כבר, שאמונת ישראל היא הדבר המרכזי, העיקרי והשורשי, וההיסטוריה היא חלק, ויש לה מקום באמונת ישראל. אך אפשר כמובן, לנסח את ההיפוך: מה מקומה של אמונת ישראל בהיסטוריה הישראלית. למעשה, בהבדל בין הניסוחים האלה, כבר טמונה כל הבעייה.

גם אם נלך בדרך הביניים, או בדרכם של המשתדלים להיות בתווך, תהיה התפיסה כזאת, שלמעשה גם אלה הגורסים שהבסיס הוא אמונת ישראל, לא יוכלו להתכחש לכורח שבהיסטוריה וההיסטוריה, אולי גם העולמית בוודאי הישראלית, היא חלק מהאמונה הזאת. יכול להיות שזוהי כבר הנקודה המרכזית שבה חלוקים רוב האנשים. בנה גם אני חולק על דעתו של פרופסור ליבוביץ אשר רוצה לפעור תהום בין שני הדברים האלה. לדעתו אין משמעות דתית למאורעות היסטוריים. גם לא לשואה, למשל.

דעה קיצונית זו היא כפירה בעיקרי אמונת ישראל. גם לדעת אנשי המדע וגם לדעת אנשי האמונה, ההיסטוריה היא חלק אינטגרלי והכרחי של אמונת ישראל. יתירה מזו, גם אלה שאינם אנשי אמונה, והם כופרים בעיקרי האמונה ורוצים להפריד בין אמונת ישראל ובין ההיסטוריה, על ידי הפרדה בין דת ומדינה למשל; גם הם אינם יכולים מבחינה עובדתית, אקזיסטנציאלית, להגיד שאלה הם שני דברים נפרדים.

הם מודים, שאמנם בכל ההיסטוריה הישראלית היתה האמונה חלק אינטגרלי הכרחי. אי אפשר לראות את ההיסטוריה היהודית כלי דת. אבל היום — דינו, נשאר את הדת לעניינו של הפרט, של היחיד, וההיסטוריה של העם היהודי תימשך בלי הדת ובלי האמונה. אך גם הם אינם יכולים להתכחש לכך, שמבחינה עובדתית, עד היום הזה, הדברים האלה פעלו יחד.

כדי לסכם את הנקודה הזאת, נעיין בוויכוח על בריאת העולם. הויכוח הוא:

מה נברא תחילה השמים או הארץ — אלה אומרים שמים נבראו תחילה, ואלה אומרים ארץ נבראה תחילה; הויכוח הוא בין בית הלל לבין בית שמאי. והגישה השלישית, הנפלאה, של רבי שמעון בר יוחאי שאמר: "יעמדו יחדיו". אני מביא את הנקודה הזאת מכיוון שאם ההיסטוריה מייצגת את הארץ והדת מייצגת את השמים, הרי שהבעייה שלנו כבר כלולה באותו ויכוח בין הלל לבין בית שמאי — מה קדם למה. בא רבי שמעון בר יוחאי ואומר "יעמדו יחדיו". מעניין גם הקשר, בין התפיסה הזאת ובין הסיפור היפה, וגם אם אגדה הוא, איננו אגדה מקרית, על רבי שמעון בר יוחאי שיצא מן המערה ואמר: הנה אנשים מניחים לענייני נצח, לענייני העולם הבא, ועוסקים בענייני יום יום. יצאה בת קול ואמרה, להחריב עולמי יצאת? והוא נענש וחוזר למערה. משמעותו של סיפור זה היא שיש ערך וחשיבות לחיי שעה, וההיסטוריה היא עניין של חיי שעה. ומי זה התוקף אותו על העדפת חיי נצח על חיי יום יום? — בת קול: ואולי בהשפעת אותה בת קול נענה רשב"י והכריע: יעמדו יחדיו.

פסח הוא, ללא כל ספק, מאורע היסטורי לאומי, שיש לו משמעות דתית. על כן אינני יודע איך מי שטוען שאין להיסטוריה, או לציונות, או לשואה, או לשיבת ציון משמעות דתית, כיצד יתייחס ליציאת מצרים שזו עובדה לאומית היסטורית, דומני שקשה להכחיש שיש לה משמעות דתית. ואם פרופסור ליבוביץ מברך בשם ובמלכות על אמירת הלל על מעשה היסטורי זה, כבר סתר את עצמו ואת משנתו.

ובכן, פסח עומד בסימנה המובהק של ההיסטוריה. שבועות עומד בסימנו של מתן תורה, זאת אומרת בסימן אמונתי מובהק. סוכות, מבחינה זו, הייתי אומר, הנו הגשר. הסוכות האלה שהקמנו במדבר בדרך מהר סיני לכנען, הן במעבר מהנצח אל ההיסטוריה, מחיי עולם אל חיי שעה. זהו חג שיש בו גם מן הטבע, גם מן ההיסטוריה וגם משמחת התורה — הכל כלול בו.

מהי הצרה בסוכה זו, אנו יודעים יפה: חכמינו פסלו סוכה שהיא מפוארת מדי. סוכה, אסור שתהיה מפוארת יותר מדי, מתוך ההנחה הפסיכולוגית שסוכה צריכה להיות דבר זמני, דבר ארעי. כי אם הסוכה מפוארת כל כך, כי אז אולי אפשר להנציח אותה. אם הגלות טובה, כמו גלות אמריקה היום, אז למה צריך לצאת ממנה? אדרבא, נשב בסוכה הזאת, ולא נגיע לכנען, שהרי אפשר להדר במצוות בגולה.

ומכיון שאני אוהב, גם כשאני מדבר בהרצאותי על עניינים עקרוניים היסטוריים, להתחיל בענייני דיומא, ברצוני לצטט שתי ציטטות מעיתון

של היום. קראנו היום שהרבי מלובביץ' בהתייחדות שלו, אמר מילים אלו: "המאבק הוא על קדושת הארץ שהובטחה לאבותינו. על-ידי הקדוש-ברוך הוא בברית בין הבתרים. לכשיובהר דבר זה לגויים במלוא ההחלטיות, יתקבל הדבר ככל אמת גמורה המתקבלת על דעת הכל". זהו גיטוח מבריק. מצד אחד ישנו היסוד האמונתי: הארץ הוּ הובטחה בברית בין הבתרים על ידי הקב"ה. העניין עצמו הוא ענין היסטורי-פוליטי, שגם כן אי אפשר להכחיש אותו. הגויים נלחמים נגד זה ומכחישים את זכותנו על הארץ הזו; אין זה רק עניין של חלק זה או אחר של הארץ, אלא הם שוללים בכלל את הדבר הזה. אומר הרבי מלובביץ', כאשר הגויים יגיעו להכרה הזאת, אזי ממילא יוגשם הדבר ההיסטורי הזה. הבעיה היא "קטנה" ביותר, איך פתאום יבואו הגויים ויכירו בצד ההיסטורי שלנו, שזה אינו רק עניין אמונתי בינינו לבין הקב"ה, אלא שזה מצריך עשייה של ממש. התורה איננה מזלזלת בטריטוריה, כדבר הסילוף המפורש של ליבוביץ. הטריטוריה היא חלק מההיסטוריה וחלק של אמונת ישראל במלואה.

זכנו, איך מגשימים אותה? בעניין זה סותם הרבי מלובביץ' ואינו מפרש. אבל אני מביא את הדבר הזה, מכיוון שיש לכם דוגמא מהעיתון של היום איך היסוד האמונתי נוגע ביסוד ההיסטורי האקטואלי, והוא מחייב את הגשר הזה, הגשר מן האמונה, מן התבטחה, אל ההגשמה. אין לנו גשר אחר, אלא אם כן אני חוזר לאמונה של המשיחיות המיסטית, משיח שיבוא מענני שמיא פשוטו כמשמעו.

דוגמא שנייה מהעיתון של היום. יש היום איגרת ב"הארץ" נגד הרב גורן. הרב גורן דיבר על מלחמת יום כיפור בנאום שרבים התקיפו אותו, ובין היתר דיבר על שני מעשים שארעו בימים האחרונים, שיש בהם גס של ההשגחה העליונה. אחד — הפעולה באנטבה, והמעשה השני — המלחמה בלבנון. וכתב בעל האיגרת היום ל"הארץ": התיאולוג שלנו רואה בשפיכות דמים מעשה אלוקי, אם שפיכות הדמים מביאה תועלת לאומית. זה משתמע לדעתו של כותב האיגרת מדבריו של הרב גורן; אם המלחמה בלבנון מביאה לנו תועלת — והלא היא מביאה לנו תועלת — הרי זהו מעשה אלוקי, מעשה ההשגחה. וכמובן, בעל האיגרת מזדעזע מהתפיסה הזאת.

אינני יודע אם להוסיף "צר לי לומר זאת" או לומר בפשטות: זה נכון. אם יש תועלת לעם ישראל משפיכות דמים, רשאי הרב גורן להגיד שזה מעשה אלוקי. זה כתוב בכל התורה, בנביאים ראשונים, ואפילו בנביאים אחרונים, שמדברים על אחרית הימים, שלא תהיה שפיכות דמים עוד. עד

אחרית הימים האלה, מדברים כל הנביאים על מלחמות ועל שפיכות דמים, בתוכנו ולא בתוכנו, ואינני צריך לומר, שזוהי עובדה היסטורית מצערת, אבל עובדה, אמת פשוטה ביותר. הדרך, הגשר, אחד הגשרים, הוא שפיכות דמים. כל מי שטוען שאנחנו נגיע לארץ-ישראל בלי מלחמה, שולל אמת יהודית אמיתית הנמצאת בכל מקורות היהדות, כולל הרמב"ם הרצינוני-ליסט וההומניסט הגדול. דומני שמלחמה היא שפיכות דמים. אין זה משנה אם אנו עצמנו מצוים להלחם ולשפוך דמי איבים (וגם דמינו), או, שעל דרך מדרשי הגאולה ונבואות קדומות אנו מניחים מלאכה זו לקב"ה. אדרבא, יש קצת עוול בכך שאנו מניחים לקב"ה לעשות בשבילנו מלאכה חמורה זו, ואנו ידינו נקיות... מדוע הרמב"ם יכול להגיד ככה, ולרב גורן, שבימי הדברים מתרחשים, אסור להגיד שאם לשפיכות דמים יש תועלת לאומית, זה מעשה אלוקי? ! דומני שזה עניין אמונתי יהודי. כמובן, בסייג אחד: כשאנחנו אומרים לאומית, אין כוונתנו לאומית באותו מובן שהגויים אומרים; שגלך להלחם כדי לכבוש עוד ארץ ולהעשות אימפריה וכי וכי, מכיוון שעצם העניין הלאומי שלנו (אם זה נכון מבחינה אובייקטיבית זה עניין אחר; אני מדבר מבחינת אמונת היהדות) הוא התנאי המוקדם, אחד התנאים המוקדמים, לגאולה עולמית ולגאולה אמונתית ומוסרית בעולם כולו. כך תופסת זאת היהדות. אמונת ישראל היא שהגאולה העולמית באה דרך הגאולה הלאומית. רק כשיהיה קבוצ גלויות ורק כשעם ישראל ינצח את אויביו ויכפה את דת ישראל — לפי ניסוחו של הרמב"ם — רק אז יהיה פתח לגאולה העולמית. ובכן, זוהי תפיסת האמונה היהודית לגבי העניין הזה של מלחמה או לא מלחמה. כדרך לגאולה, אכן "תועלת לאומית", והתועלת הלאומית היא בסופו של דבר תועלת על פי ההשגחה העליונה לכל הדורות.

כשמדברים על עניין של דת והיסטוריה — אם בתור שילוב או בתור עימות — יש לראות שאנו שרויים בתחום של פרדוקסים אחדים, שאינני רוצה, ואין ביכולתי להתיר אותם. גדולים ממני לא פתרו אותם מעולם, והם כנראה אימננטים מאוד. יש פה מצב פרדוקסלי מובהק. אמונה היא עניין של נצח, ועל פי רוב — להוציא אולי את אמונת ישראל — אמונה היא באמת עניין של יחיד ושל הנצח; יחיד ונצח הם תאומים, היסטוריה אינה נצח והיסטוריה אינה פרט. היחידה ההיסטורית היא קולקטיב. בדרך כלל, קולקטיב לאומי. אצלנו, בוודאי קולקטיב לאומי, שהוא דרך התהוות ההיסטורית. בין הוויה ובין התהוות יש כמובן סתירה עמוקה מאוד ויסודית, שמראשית הפילוסופיה גיסו להתגבר עליה. דומני שאין לה פתרון; זה שייך לאחד הפרדוקסים. ומכיוון שהאמונה בכלל — ואמונת ישראל בפרט

— עומדת על בסיס ההווה, על כן ההתנהות צריכה פירוש. אם מדברים על ההווה במובן אלוקי, ועל הלא-אלוקי, בספירות נמוכות קצת יותר, אזי זהו החוק: כל התנהות היא על השבון ההווה. מבחינה היסטורית ניתן המהר"ל את הדוגמא הקלאסית; כל צמיחה באה מהקבון; כל ילוד הוא על חשבון יצורים אחרים; אין התנהות אפשרית אלא אם כן היא מכלה דברים ההווים.

אם אני אומר התהוות, הרי זה כבר אנטי-הווה. ואם אני אומר הווה נצחית, אזי יש בכל התהוות משהו הסותר את ההווה, או שאין יודעים לפרשו. זהו פרדוקס ראשון. הייתי מעדיף אילו היה פרופסור ליבוביץ אומר: את המשמעות הדתית של השואה אין אנו יודעים. אבל אי-אפשר להגיד — לא מבחינת ההווה ולא מבחינת ההתהוות — שאין לה משמעות. יש לה משמעות, אך אנחנו איננו יודעים מהי.

לא אגיד שלהיסטוריה, מבחינת תפיסה מונותיאיסטית טהורה, אין משמעות; אגיד שאני איני מבין את המשמעות. אדרבא, ממש מתחייב — זה אחד היחידים של אמונת ישראל — שהיא היסטוריה. אמונות אחרות — הבודהיזם, הנצרות — או שהן יכולות להיות לא-היסטוריות, או שאולי בשרשן הן אנטי-היסטוריות. שם, צריך היחיד להיבלע בנצח, או שהגאולה היא בגאולת הפרט. אין חשיבות לגורמים גיאוגרפיים או לאומיים; קיים הפרט המאמין, ובאמונתו הוא נגאל. דבר זה איננו קיים ביהדות; ודאי לא בדרכי המלך של היהדות. היהדות היא דת היסטורית במובנים רבים. קודם כל, היא כנראה הראשונה שיש בה כתיבה היסטורית. העמים האחרים כתבו כרוך ניקוח, סיפורי מאורעות. אבל בכתיבת היסטוריה במובן סיבתי תכליתי, היינו הראשונים. ספרי יהושע ובניאים ראשונים הם הראשונים שחיפשו טעם להיסטוריה. דבר זה איננו מקרי. אני מחפש מהי התכלית — אחרית הימים, ימות המשיח. הדברים הולכים לאיזה מקום, ואני צריך לבדוק את הכיוון. מבחינה זו זוהי היסטוריה. אמונת ישראל היא היסטורית גם במובן זה, שהיא קבעה את העם היהודי כנושא ההיסטוריה ולא את הפרט; כפי שקבעו אמונות אחרות. באינו מידה ההיסטוריה היהודית היא באמת מרכז העולם, כפי שאמונת ישראל מחייבת, ובאיו מידה זה עניין סובייקטיבי — זו שאלה אחרת. אבל אמונת ישראל מחייבת את ההיסטוריה, ואת ההיסטוריות שבעם ישראל.

אני רוצה לעבור לעניין אחר שיש בו מן האקטואליות, שלולא הוא בוודאי לא היינו מגיעים כלל לכל הדיונים האלה שדנים בהם היום, והוא — הקשר האימננטי של ההיסטוריה עם החטא, עם הרשע.

זוה — מראשית תולדות האדם. ראשיתו, אינה בכריאת האדם, אלא בגי' רושו מגן־עדן, כי רק אחרי הגירוש מגן־עדן התחילה ההיסטוריה של האדם. משמע, ראשית ההיסטוריה היא בחטא. ההוויה הגן־עדינית היא ההוויה הנצחית. אדם חי בגן־עדן ואין לו התפתחות: הוא איבנו חוטא, הוא אינו מגורש. געועים. לגן־עדן הם הגעועים לחזור לתקופת הטבע, כפי שפי' לוסופים מסויימים ניסחו זאת, מכיון שההיסטוריה היא פשע והתרבות האנושית היא פשע — ובכן, נחזור לטבע. בגן־עדן אין היסטוריה אבל אין גם התפתחות. לפתח חטאת רובין, נאמר לקין. ההתפתחות קשורה לחטא. נורא לומר זאת, אבל זוהי עובדה, ועובדה שאיננה נוגדת את תפיסת היה' דות לגבי המצוי. אין זה רצוי, אבל עובדה היא שההתפתחות הלכה דרך קין ותובל קין, "קין" פירושו כמובן יוצר, לכך מתכוונת חווה בקבעה את השם וזו גם משמעות המלה ב"קונה שמים וארץ", והבל כשמו כן הוא. והרי אף איש אמונה לא יאמר שזה אירע מתוך להשגחה. מדוע מוליכה אותנו ההשגחה דרך קין? למה היא נתנה לנו את יצר הרע? וזה פרדוקס ההיסטוריה ההולכת דרך החטא. בקבלה זה קיבל כמובן משמעויות אחרות של הגאולה הקוסמית כולה. ויפה לענייננו היום האימרה הידועה של רבי נחמן מברסלב שאמר שמי שרוצה להגיע לגדלות צריך לרדת לקטנות, ומכיוון שארץ־ישראל היא גדלות דגדלות, צריך לרדת לקטנות דקטנות. הרי לפניכם כל הניסוח של הציונות החילונית הפרשעת של ימינו, וזו הדרך ההכרחית אולי, כדי להגיע לגדלות של ארץ־ישראל.

וכן אותו סיפור ידוע על היהודי מהעיירה, המופיע באחד המשלים של רבי נחמן), שבא לוינה לחפש אוצר מתחת לגשר, והשוטר אומר לו: אני חלמתי שיש אוצר אצלך בברסלב. הוא חוזר לברסלב ומוצא שם אוצר. בדרך כלל, כשמספרים את הסיפור היפה הזה, שמים את הדגש דווקא על כך ש"האוצר אצלך", אצלך בבית. אל תחפש אצל הגויים. אלא כשאומרים את הנמשל היפה הנה מתעלמים מצד נוסף של הדברים: כדי שיהודי ידע שדאוצר בביתו הוא צריך ללכת לוינה.

הגענו לוינה של הרצל או וינה של אייכמן. רק דרך וינה נודע ליהודי שהאוצר בביתו, בביתו בארץ־ישראל, בביתו באמונת ישראל, בביתו בכל המובנים. אבל כדי שיגיע לאמת הזאת הוא צריך ללכת דרך החטא. ווינה מסמלת את החטא. צריך לצאת אל הגויים, ללמוד שם את הדברים. משמע, לאמנסיפציה כתקופה היסטורית נודעת משמעות גאולתית דתית. אומרים שהציונות היא דה־היסטוריוצייה של הרעיון המשיחי. הרעיון המשיחי היה היסטורי, מיסטי. מה עשתה הציונות? — עשתה היסטוריוצייה של הרעיון

המשיח. זו דעתו של גדול חוקרי המיסטיקה היהודית בימינו, פרופ' שלום. הציונות אינה משיחית, אלא שהכל עניין של הגדרות. אם שבתאי צבי הוא המשיח — זה נכון. הציונות מנוגדת לדרך הזאת. אבל בזכות הוציאו את ברי-כוכבא ממושג המשיח. והרי ר' עקיבא והרמב"ם מסכימים לכך שברי-כוכבא היה משיח, לא מלך משיח האמיתי, מכיוון שהוא הכוזב, אבל הוא היה מלך ישראל כשר. זו היתה תנועת משיחית, לא מיסטית אלא היסטורית מובהקת וצבאית מובהקת, ריאליית.

ובכן המשיחיות איננה דבר אנטי-היסטורי. היא יכולה ללכת בדרכים לא היסטוריות — והיו גם כאלה — אבל ברי-כוכבא הלך בדרך הריאליית. שבתאי צבי הלך בדרך המיסטית. והיו שניסו את שתי הדרכים גם יחד. אבל עצם גאולת ישראל היא מעשה היסטורי, גם אם הדרכים נתפשו לפעמים כבלתי היסטוריות. במסכת ברכות, מדובר על גאולה בימי עזרא, ושם נאמר שהגאולה לא באה מכיוון שהחטא גבר. ורש"י מוסיף על כך שמכיוון שגבר החטא, שיבת ציון היתה בידי כורש, ולא נעשה לו לעזרא הנס של יהושע בן-נון. יהודה הלוי סובר שהחטא היה שלא כולם חזרו. אבל רש"י אומר — הנס של יהושע בן-נון. מהו הנס של יהושע בן-נון? — הוא כבש את הארץ. יכול להיות, שהיו גם בימיו מה שקוראים "יונים" ואנשי שלום, שהתנגדו לכיבושים, אבל הצנזורה מחקה את דבריהם... עובדה היא, שמה שנשאר הוא שיהושע בן-נון כובש את הארץ, שופך דמים, עושה מלחמות. זוהי עובדה היסטורית. ומכיוון שגבר החטא והיתה גלות בכל, ניתנה הגאולה בידי כורש.

כלומר, התפיסה של הגמרא ושל רש"י היא, שזה שאנחנו בוקקים לאומות המאוחדות זהו עונש. זה נגרם ע"י החטא. אילמלא החטא היינו זוכים למה שיהושע בן-נון עשה, והיינו כובשים את הארץ בדרכים ריאליות, שאצלנו נחשבות לנס.

ישנה עובדה שיש בה כדי לזעזע. אנחנו אומרים, וחוזרים ואומרים "מפני חטאינו גלינו מארצנו"; מבחינה עובדתית אתה יכול לנסח ולהגיד: "למרות חטאינו אנו חוזרים לארצנו". או להחריף יותר — וזה יהיה הרבה יותר אמיתי — ולהגיד: מפני חטאינו אנו חוזרים לארצנו. ואני אומר זאת על דעת כל הסכנה הדיאלקטית שבדבר. אם מפני חטאינו גלינו מארצנו, מי צריך היה לחזור לארץ זאת, אם לא דורות אבותינו שהיו יהודים תמימים וצדיקים, כמעט ולא חטאו בין אדם לחברו ובודאי שלא חטאו בין אדם למקום, מדוע לא זכו ולמה-זאת התענו בגלויותיהם ונטבחו באמור-נתם?! העובדה היום היא, שמרבית עם ישראל הם חוטאים. הלוואי

ויכולתי להגיד שהם חוטאים רק בין אדם למקום. והנה, הדורות של החוטאים, דווקא הם זוכים לשיבת ציון. חוזרים לארצנו למרות חטאינו. מתחת לעובדה זו יש דבר עמוק ודיאלקטי. לא מפני חטאינו גלינו מארצנו, לא למרות חטאינו חזרנו לארצנו, אלא, אדרבא, מפני חטאינו, בזכות חטאינו, אנו חוזרים לארצנו. כיצד? — "יקום פורקן מן שמיא" היתה תפילה, מן השמים לא באה ולא תבוא הישועה. על כן תבוא התפרקות מן השמים. התפרקות זו באה, לא במקרה, יחד עם האמנסיפציה, ובלי אמנסיפציה אין היטלר. בשביילנו ההשמדה, עיקר שנאתו של היטלר, היתה מכוונת לא נגד הרבי מקוצק אלא נגד איינשטיין ופרויד, וזה תהליך שלא נגמר.

החטא הזה של יציאה לגויים הוא שהביא את הקץ בדרך זו, הוא שהוליד — כפי שהאנטישמיות הולידה בצד השני — גם את הציונות. דרך וינה קם הרצל וכל השייך לציונות, אך היו גם אלמנטים, שרצו להישאר יהודים, אבל בתוקף התהליכים הפוליטיים והכלכליים באירופה, יצאו מהגטו כשג"הרסו החומות.

תחילתו עוד ניסו האידיאולוגים של ההשכלה להציל את הדת בישראל על ידי הרפורמה שהיתה אף היא בריחה מן ההיסטוריה. אנחנו "אוניברסלים" וצריכים להיות "אוניברסלים"; אצל המתבוללים הרפורמים הדת היתה אידיאה בלבד. שמשון רפאל הירש הגן על המשך קיום המצוות, אבל את הפסוק "כי מציון תצא תורה" הוא פירש שצריך לצאת מציון, צריכים להתפזר בעולם כדי ללמד לעולם הגויים את התורה הזו. זה נגמר, והיה צפוי שיגמר או בהשמדה או ובשמד. נתבררה הסכנה האיומה הזאת, גם הסכנה לגוף וגם סכנה לקיום הלאומי מבחינה רוחנית, מבחינה תרבותית ואמונית. חית. בקבוצות קטנות תמיד יכולים להשאר — נטורי קרתא, למשל — אבל העם כעם יחדל להתקיים.

מפני הסכנה הזאת חזרנו לארצנו. פתאום נתברר שאנחנו נחל להיות עם, לא רק מבחינה פיזית אלא גם מבחינה רוחנית. באה הציונות החילונית ואמרה: רבותי, התוכן הדתי נגמר; אנחנו איננו מאמינים, על כן נחזור ונהיה ככל הגויים בית ישראל, נכנס להיסטוריה, נקים לנו מדינה, נחזור לארצנו וכדומה. וזה כמובן בגדר חטא, אבל בלי החטא הזה של האמנסיפציה, של נסיון ההתבוללות והאכזבה, לא היתה מתעוררת הסכנה של שמד ולא של השמדה, ולא היתה קמה הציונות המדינית. את זה אני מכנה בביטוי הפרדוכסלי לאמת העובדתית של "מפני חטאינו חזרנו לארצנו". הודות לחטאים. זאת הקפנדריה של ההיסטוריה.

ולסיום אעבור לדוגמא אחת נוספת. דומני שבוה מתבטאת כל ההיסטוריוֹ-
זופיה של חכמינו — "יפתח בדורו (וגם שמשון בדורו) כשמואל בדורו",
חכמינו ידעו שיפתח לא היה צדיק עולם, לגבי שמשון יש ספקות מסוג
אחר; מכל מקום, שניהם לא היו צדיקים. מדוע איפוא אמרו חכמינו:
יפתח ושמשון בדורו — כשמואל בדורו? — כי זה היה דרכו של הדור;
להכות את האויב ולכבוש את הארץ. לנקום את דם ישראל. נקמה היא מידה
יהודית.

אולי זה לא יפה, אבל זה יהודי מאוד, נבואי מאוד. נקמה היא דבר נבואי
מאוד. קטגוריה מוסרית היא עניין אחר. אפשר להתווכח אם זה עניין פרקטי
או לא פרקטי; זה עניין אחר, אבל לא מבחינה יהודית.

יפתח בדורו כשמואל בדורו — זוהי הפילוסופיה של הציונות כהיסטורי-
זציה; ואני מניח שליפתח או לשמשון לא היתה תודעה שהם סוללים דרך
לשמואל הנביא, כמו שרבים בדורנו לא ברור להם שמה שהם עושים כבי-
כול בצורה חילונית — מדינה ככל הגויים וכולי וכולי — למעשה עושים
הם דברים אחרים. ישנו משל של הבעש"ט על יהודי שנוסע ליריד בעגלה
שלו. הוא חושב שהוא נוסע ליריד ולמעשה אינו יודע לאן הוא נוסע.
אנחנו נמצאים בדור החוטא שחוזר לציון, שרוצה להיות ככל הגויים, אך
היכן כל זה עומד מבחינת אמונת ישראל? זוהי מדינה יהודית, וכך היא
נראית, מקוננים המקטרגים. נכון, מצד השעה אין פניה יפות, אלא שאנו
עדיין נמצאים בתהליך.

רבותי, אינני רוצה שתבינו כאילו הכוונה שלי דטרמיניסטית; כאילו יש
פה תהליך הכרחי, ואז אין לי מה לדאוג. כשם שיפתח ושמשון באו מעצמם,
כך גם שמואל יבוא מעצמו. ממילא, אין דבר רחוק מיהדות מאשר תפיסה
פטליסטית דטרמיניסטית כזאת. הנביאים נלחמו, והם ידעו לכבד גם את
אחאב. הם רצו שמלכות בית דוד לא תהיה מלכות של בנדיטים, אבל אם
הבנדיטים האלה כובשים את הארץ, זה מכפר על המעשים הרעים מבחינה
אחרת (אני גוקט לשון "בנדיטים" כי כך כינה פרופ' ליבוביץ את מלכות
בית דוד).

אנחנו נמצאים בתקופה טרום-שמואלית ועושים את עבודת ההכנה הזאת.
ואני מאמין בכוחות השמים ובכוחות הארץ של עם ישראל. אנחנו מין
יצור כזה לברכה ולקללה. הדברים האלה נמצאים בתוכנו, ואנחנו איננו
יכולים להשתחרר מהם.

למרבית הצער, כפי שאומר מי שאומר, אנחנו נושאים בתוכנו גם את

הגנים של דתן ואבירם או של המרגלים שרוצים לסגת. אבל אם יש לנו הגנים של דתן ואבירם, יש לנו גם הגנים של דוד המלך ושל ישעיהו הנביא. אם יש תורשה רעה, יש גם תורשה טובה. כלומר, זה בגדר האפשרות. שמואל הוא בגדר האפשרות.

קהלת אמר, שיבואו ימים שאין בהם חפץ; וחכמינו אמרו: אלה ימות המשיח. המשיחיות היא קץ ההיסטוריה. ובכן, אנחנו עובדים ועמלים לעשות היסטוריה כדי לגמור את ההיסטוריה. וזה שוב אחד הפרדוקסים, שאין אנו יודעים מה תכלית כל זה. אבל בין הראשית ובין התכלית יש פרק שאנחנו צריכים להבין אותו ולעשות אותו. אנו עושים מה שאנו יכולים לעשות, וזה מוטל על דורנו, כדור יפתח ושמשון.

אני מבין שאחדים משני הצדדים אינם מרוצים; אלה רוצים מיד את אחרית הימים. ואלה אינם רוצים פה את האמונה, הם רוצים את החומר. הדברים אינם בידינו. ההיסטוריה העולמית שלנו כופה עלינו את הדרך של יפתח ושמשון, דרך של מלחמה. אין דרך אחרת. אך האמונה כופה עלינו מבפנים, מהטבע שלנו, לא להסתפק במדינה, בהגשמת ההיסטוריה של קבוצ גלויות. כל זה אכן מוליך לדרך אחרת, והמטרה היא של אחרית הימים, המטרה היא אידיאלית, אבל אל המטרה האידיאלית הזאת מגיעים בדרכים לא אידיאליות, אלא בדרכים היסטוריות. זה היה וזה הווה וזה יהיה.